

УДК 330.341.1

Остапенко А.В.

**НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВА**

Розроблено систему критеріїв класифікації нематеріальних активів. Удосконалено теорію й методологію об'єктів нематеріальних активів. Запропоновано класифікацію об'єктів інтелектуальної власності.

The system of criteria of classification of intangible assets is developed. A theory and methodology of objects of intangible assets is improved. Classification of objects of intellectual property is offered.

Прискорення процесів інтеграції української економіки у світовий економічний простір, майбутня парадигма розвитку економіки характеризується інтелектуалізацією основних факторів господарської діяльності й інноваційним розвитком. Все більша частина сучасної економіки ґрунтується на новому базовому ресурсі - знаннях. І найціннішими стають знання, що оформлені у вигляді інтелектуальної власності й охороняються законом.

Згідно даних ООН ринок високотехнологічної продукції розподіляється між країнами таким чином: Західна Європа - 35%, США - 25%, Японія - 11%, Сінгапур - 7%, Корея - 4%, Китай - 2%, інші країни, в сукупності - 16%, Україна - близько 0,04% [1]. Розуміючи значення інновації як з погляду приватних, так і загальнодержавних інтересів, а також враховуючи закладений у Стратегію економічного розвитку України (2004-2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" базовий принцип сучасної стратегічної мети - реалізації державної політики, спрямованої на проведення інноваційної моделі структурної перебудови економіки, стає очевидним і безумовно актуальним забезпечення інноваційних процесів у державі, становлення її національної інноваційної системи [2].

Значний внесок у вирішення й розробку теоретичних і практичних положень про роль нематеріальних активів у діяльності підприємств внесли провідні вітчизняні й іноземні вчені: В.В. Бабич, В.Д. Базилевич, І.О. Бланк, Ф.Ф. Бутинець, О.Б. Бутнік-Сіверський, З.Ф. Голів, М.Я. Демьяненко, В.П. Завгородній, С.Я. Зубилевич, В.М. Жук, М.А. Кизим, Л.М. Котенко, В.Б. Масаковський, О.Д. Святоцький, Г.А. Азгальдов, В.М. Алдошин, А. Брукінг, С.В. Валдайцев, Дж. Фендрик, Л.І. Лукичева, Т.В. Теплова й інші.

Одним зі способів формування інноваційної політики може стати кластерний підхід до організації соціально-економічних систем. Іншим способом посилення інноваційної спрямованості економіки, що робить вагомий вплив на конкурентоспроможність підприємства, виступають об'єкти інтелектуальної власності (винаходи й корисні моделі, програмні продукти, патенти й ліцензії) - базова частина нематеріальних активів.

Кластер – інноваційно-економічний комплекс технологічно зв'язаних виробничих структур, сформований на базі територіальної концентрації [3]. Дослідження, проведені М. Портером [4,5] дозволяють представити кластер як групу географічно локалізованих взаємозалежних компаній: постачальників обладнання, комплектуючих, спеціалізованих послуг, інфраструктури, науково-дослідних інститутів, вишів та малих інноваційних підприємств, що взаємодоповнюють один одного та посилюють конкурентні переваги окремих підприємств і кластера в цілому. Кластер потрібно розглядати як систему, якій властиві загальносистемні й особливі властивості: цілісність, ієрархічність, інтегрованість, динамічність, стохастичність [3,6-8].

Основною метою кластера є розробка, використання й реалізація інноваційних проектів і технологій з метою підвищення активності регіонів. При цьому не відбувається розпорошення ресурсів по регіонах, а самі кластери формують ресурсні важелі регіонального й національного розвитку. Кластер створює й удосконалює механізми взаємодії трьох основних суб'єктів (бізнес - влада - наука) для вирішення конкретних соціально-економічних завдань регіону й країни в цілому. Це створює необхідний синергетичний ефект. Кластерна форма організації приводить до створення особливої форми інновації:

- географічної локалізації, масштаби кластера можуть варіюватися від одного регіону до цілої країни й навіть ряду країн;
- взаємозв'язку між підприємствами. Кластер є особливою формою низки стійких зв'язків взаємозалежних підприємств, причому більш глибокий розвиток зв'язків свідчить про ступінь розвитку самого кластера;
- технологічного взаємозв'язку галузей.

Кластерні технології розглядаються як ефективні засоби посилення впливу екзогенних факторів, що властиві інноваційному процесу, на створення та/або дозрівання ендогенних факторів інноваційної активності всередині кластера [9]. До екзогенних факторів можна віднести: попит на інновації, формування інноваційного середовища, людські активи, інтелектуальні активи, ринкові активи, інфраструктурні активи, припинення несумлінної конкуренції, використання об'єктів інтелектуальної власності. До ендогенних факторів інноваційної активності всередині самих підприємств, організацій, компаній і регіонів у цілому можна віднести: масову зміну потенціалу основних галузей, залучення людського капіталу, що стимулює інноваційну діяльність; створення нових об'єктів промислової власності, що входять до складу нематеріальних активів. Нематеріальні активи - це довгострокові права, які забезпечують власникам певний дохід або іншу користь, що мають певну вартість та не мають речовинного змісту [10].

Ідея, що закладена у відкритті, винаході перетворюється в нововведення (англ. innovation). Формування інноваційних нематеріальних активів полягає в ефективному керуванні процесами трансформації інтелектуального капіталу в реальну вартість за рахунок створення й використання нематеріальних активів:

- максимізація користі від власних інновацій у власному виробництві, в тому числі й від «прихованих» знань;
- максимізація доходів від нематеріальних активів, які не використовуються підприємством у поточному виробництві;
- максимізація вигоди від більш повного використання “зовнішніх” знань (із дотриманням закону).

Значення нематеріальних активів у сучасних умовах постійно зростає, з'являються нові об'єкти, які вимагають правового визначення на всіх стадіях від створення до використання в процесі виробництва. Це знайшло своє відображення в законодавчих актах України:

- Цивільний кодекс України, від 16 січня 2003 р.;
- Закон України “Про авторське право й суміжні права” від 23 грудня 1993 року, № 3792-ХІІ;
- Закон України “Про охорону прав на винаходи й корисні моделі” від 15 грудня 1993 року №3687-ХІІ та інші.

Призначення законодавчих актів полягає в створенні умов для захисту бізнесу. Якщо підприємство має нематеріальні активи, то це означає, що воно спроможне:

- захистити свій бізнес, використовуючи для цих цілей чинне законодавство;

- отримати зі створених об'єктів виключних прав дохід або іншу користь;
- випускати конкурентоспроможну продукцію й конкурувати з аналогічними підприємствами на товарному ринку.

Якщо у підприємства відсутні нематеріальні активи, це означає, що воно не здатне випускати конкурентоспроможну продукцію, забезпечити високоефективний захист свого бізнесу й не має обґрунтованого права претендувати на реалізацію інноваційних проектів і програм, великі інвестиції в розвиток наукомістких технологій, тому що системою гарантій можуть виступати виключні права, що є в наявності у підприємства. З урахуванням існуючої практики роботи західних компаній частка нематеріальних активів може досягати 80-85% (наприклад Microsoft). Так при продажі автомобілебудівної фірми "Додж" з 146 млн. доларів США ціни продажу, 74 млн. доларів США припадало на вартість товарного знаку або товарний знак; Кока-Кола й Microsoft оцінювалися на суму, що перевищує 70 мільярдів доларів США [10].

Формування інноваційних нематеріальних активів повинне підкорятися єдиній ідеології, мати не тільки чітку структуру з добре налагодженими й формалізованими бізнес процесами, враховуючи процеси ухвалення рішень, швидкі зміни до умов, що змінюються, але ефективно перетворювати результати інтелектуальної діяльності в реальний прибуток за рахунок створення власних і використання зовнішніх нематеріальних активів.

Розроблена структура інноваційних нематеріальних активів з наступною класифікацією об'єктів нематеріальних активів (Рис.1), дозволяє визначитися з найбільш важливими для управління об'єктами нематеріальних активів відповідно до основних класифікаційних ознак:

- за ступенем відокремленості від промислового комплексу. Невідокремленими будуть: системи й методи управління й функціонування підприємства, наявність навченого персоналу, ділова репутація компанії, наявність клієнтури, досягнення в сфері реклами й просування своєї продукції;
- за джерелом виникнення;
- за терміном використання (невизначений термін корисної дії; обмежений термін корисної дії);
- за можливостями самостійної оцінки. Деякі активи можуть бути оцінені окремо, вартість інших може бути визначена тільки в сукупності.

При оцінці вартості конкретного нематеріального активу можна застосовувати два підходи:

1-й підхід: оцінювати нематеріальні активи як частку у вартості бізнесу, що характеризується загальними параметрами, які використовуються для оцінки бізнесу

2-й підхід: оцінювати нематеріальні активи як самостійну систему й об'єкт оцінки, що характеризується певними параметрами.

- за ступенем ідентифікації (ті, що можна ідентифікувати та ті, що не можна; відчужувані, невідчужувані);
 - за можливістю слугувати в майбутньому джерелами нових нематеріальних активів (умовні або відкладені витрати);
 - витрати на розвиток, розширення, злиття, переміщення підприємств і виробництв;
 - стартові витрати й витрати на обладнання;
 - первісні операційні втрати;
 - витрати на злиття і придбання;
 - придбані рахунки покупців;
 - неконкуруючі угоди;

- витрати на рекламу й стимулювання збуту;
- витрати на випуск боргових зобов'язань;
- майбутні вигоди з податку на доход.

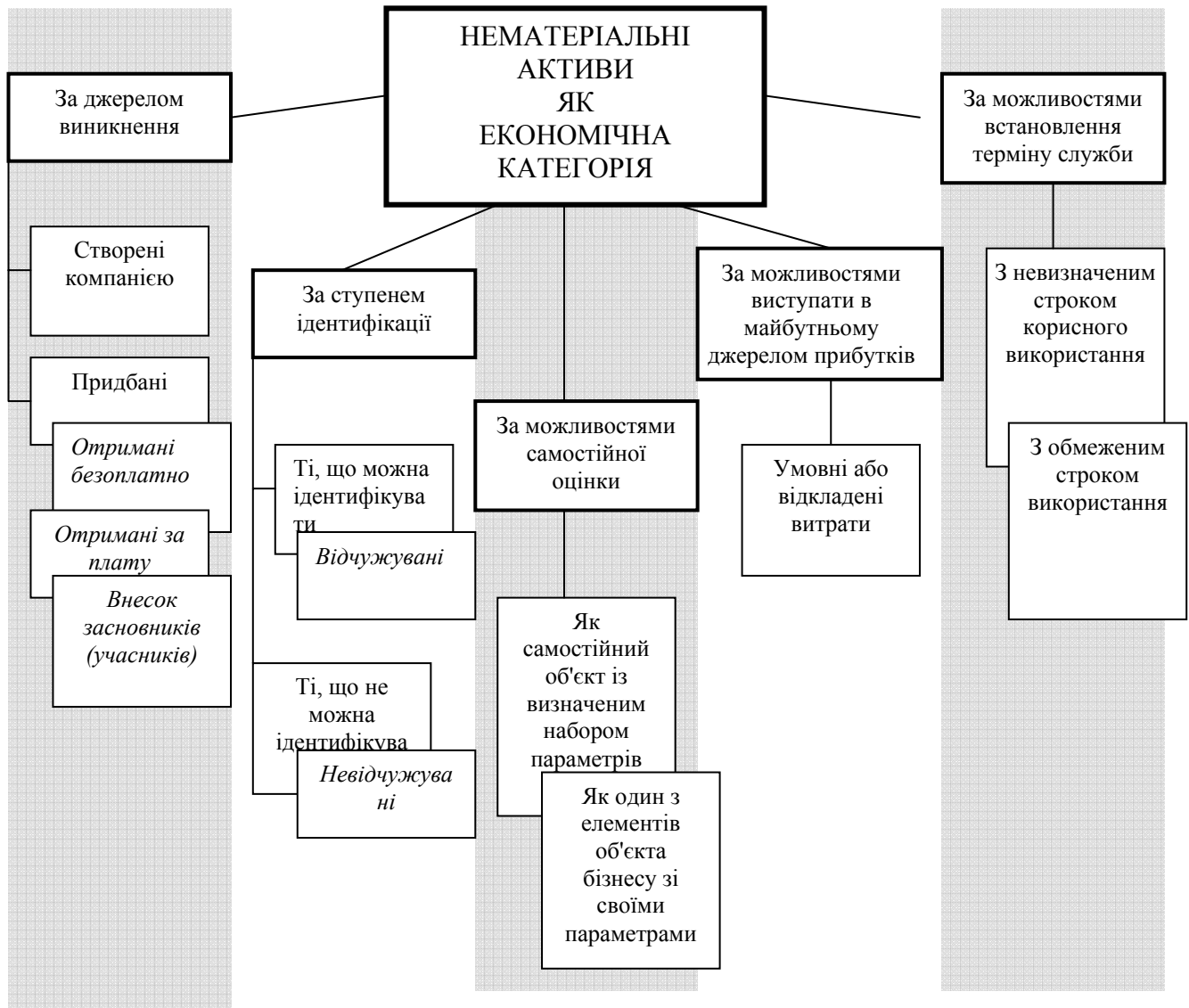

Рис.1 Класифікація нематеріальних активів

У рамках визначених класифікаційних характеристик нематеріальних активів, можна виділяти кілька груп [11,12]. Основу захищених нематеріальних активів складає інтелектуальна власність. До класифікаційних характеристик інтелектуальної власності належать об'єкти авторської власності й об'єкти промислової власності, що охороняються законом. До нематеріальних активів, що не охороняються законом будемо відносити ті види прав, які ще не опрацьовані ані методично, ані методологічно, але являються складовими ринкових, інфраструктурних, людських активів, хоча й не ввійшли в існуючі закони про охорону виключних прав такого нематеріального виду власності. Основний

розподіл об'єктів прав по інтелектуальній власності проведено за віднесенням об'єктів до авторської й промислової власності.

Аналіз об'єктів інтелектуальної власності за основними параметрами довів, що найбільш часто виділяють наступні типи об'єктів інтелектуальної власності [11,13,14,15].

З позицій розподілу за функціональним призначенням промислових об'єктів:

- винаходи у всіх сферах людської діяльності;
- корисні моделі;
- промислові зразки;
- товарні знаки, знаки обслуговування, комерційні найменування й позначення;
- програми й програмне забезпечення ЕОМ, бази даних;
- топографія інтегральних мікросхем;
- селекційні досягнення;
- комерційні таємниці (ноу-хау).

Наукомістка продукція - винаходи, промислові зразки, корисні моделі, товарні знаки, знаки обслуговування тощо - це об'єкти промислової власності в рамках інтелектуальної власності [11,15,7]. Наукові відкриття не належать до жодного з видів інтелектуальної власності, оскільки жодне національне законодавство й жоден міжнародний договір не можуть дати права на власність щодо наукових відкриттів. У Женевському договорі про міжнародну реєстрацію наукових відкриттів (1978 рік) наукове відкриття визначалося як "визнання явищ, властивостей або законів реального світу, які дотепер не були пізнані й не допускали перевірки" [16,17].

З позиції належності до різних видів творчості авторських і суміжних прав:

- література й художні твори;
- музика;
- мистецтво, виконавська діяльність артистів, фонограми й т.п.

Літературні, художні твори й наукові праці як об'єкти інтелектуальної власності охороняються авторським правом. Права на такі об'єкти, як творча діяльність артистів, фонограми, теле- або радіопередачі, зазвичай називають суміжними правами, тобто правами, суміжними з авторськими [11,13,14].

Визнання значення ролі нематеріальних активів повинне полягати у розумінні важливості всього комплексу проблем, які стосуються управління процесами формування й оновлення інноваційних нематеріальних активів, а також ефективного використання їх у діяльності підприємств (кластера).

Формування системи кластерів варто розглядати не як спосіб активізації малого й середнього бізнесу, а як важливий елемент що дозволяє консолідувати сильні сторони великого, середнього малого бізнесу, наукових і некомерційних організацій для того, щоб отриманий у результаті синергетичний ефект використовувати для конкурентоспроможності національної економіки.

Запропоновано класифікацію нематеріальних активів за ознаками, які дозволять виділити найбільш значимі складові нематеріальних активів, як об'єкта бізнесу:

- за джерелом виникнення;
- за ступенем ідентифікації;
- за можливостями самостійної оцінки;
- за можливостями виступати в майбутньому джерелом доходу,
- за терміном служби.

При оцінці вартості певного нематеріального активу рекомендується оцінювати нематеріальний актив як частку у вартості бізнесу.

У межах розробки основних положень теорії й методології нематеріальних активів на понятійному рівні розглянуті складові нематеріальних активів і в цілому інтелектуальної власності не з погляду законодавства, а з економічної точки зору, що дозволяє збільшити вартість і конкурентоспроможність підприємства.

Література

1. Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчо забезпечення та правозастосування Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 21 березня 2007долі, - К.:Парламентське видавництво, 2007.-320с.
2. <http://www.voskres.ru/articles/muhin.htm>
3. Третьяк В.П. Кластери підприємств. М.: Август Борг,2006
4. Портер М.Конкурентна перевага: Як досягти високого результату й забезпечити його стабільність/ Майкл Е.Портер; Пер. с англ. - М.: Альпина Бізнес Букс,2005.-715с.
5. Портер М. Міжнародна конкуренція.- М.: Міжнародні відносини,1993
6. Ревуцький С.Ф. Вдосконалення правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні// Інтелектуальна власність.-№1, 2004
7. Винокурова О.Н. Кластерный підхід до організації підприємництва як спосіб стійкого розвитку. // Економічні й правові фактори стійкого розвитку соціальних систем: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції в 2 ч. під загальною реакцією А.И.Барановського. - Омськ: Видавництво Омського економічного інституту, 2006 -Ч. I.
8. Кизим М.О., Матюшенко І.Ю. Національна інноваційна система як механізм реалізації інтелектуального капіталу України / Інновації: проблеми науки й практики: Монографія.-Х.:ВД "ІНЖСК ",-2006-336с.
9. Сучасні інструменти інвестиційного розвитку регіонів /Під ред.канд.екоп.наук А.П.Сисоева. М.: Статут, 2007.-184с.
10. Азгальдов Г.Г., Карпова Н.Н. Оцінка вартості інтелектуальної власності нематеріальних активів.- М.: Міжнародна академія оцінки й консалтингу, 2006-398с.
11. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: Підручник.-К.:Знання,-2006-431с.
12. Даниел Андриссен, Рене Тиссен. Невагоме багатство. Визначите вартість вашої компанії в економіці нематеріальних активів /Пер.с англ.- М.:ЗАТ Олімп-Бізнес, 2004- 304с.
13. Коссак В.М., Якубовский І.Є. Право інтелектуальної власності:Підручник.-К.:Істина,2007.-208с.
14. Судариков С.А. Інтелектуальна власність. - М.: Видавництво ділової й навчальної літератури,2007.- 800с.
15. Оцінка бізнесу: Підручник /Під ред.А.Г.Грязновой,М.А.Федоровій.- 2-е изд., перераб.і доп.-М.: Фінанси й статистика,-2005,-736с.
16. Мухін В.И. Управління інтелектуальною власністю: навчальна посібник для студентів. - М:Гуманітарний видавничий центр ВЛАДОС,-2007
17. Цивільний кодекс України. - К.: Преса України,2006.-334с.

Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. В'юном В.Г. 27.10.07

Надійшла до редакції
11.11. 07